

SULTANIN CASUSLARI: 16. YÜZYILDA İSTİHBARAT, SABOTAJ VE RÜŞVET AĞLARI

EMRAH SAFA GÜRKAN

İSTANBUL: KRONİK YAYINCILIK, 2017, 316 SAYFA.

ISBN: 978-975-2430-00-6

Ahmet YÜKSEL*

İstihbarat; her devlet için saldırganın, savunmanın yahut kendinden emin bir biçimde yarına yürümenin olmazsa olmaz vasıtalarından birisidir. Konu, fetihler çağında kendilerine birer “cihan padişahı” portresi çizen ve o istikamette ilerleme arzusunda olan sultanlar ve devletleri olunca istihbaratın Osmanlılar açısından arz ettiği önem ve gerekliliği uzun uzadıya anlatmak sadece malumu ilan etmek olacaktır. Hal böyleyken imparatorluğun yayıldığı uzun zamanı ve geniş zemini hesaba katmadan Osmanlı'nın idare merkezinde oturanları istihbaratı önemsemeyen ve özümseyemeyen kimseler şeklinde yaftalamak tarihî dayanaktan yoksun, köhne mi köhne bir zihniyetin son çırpınışları olarak kalıyor, artık. Bu son kelime özellikle seçildi ve varlığını; elimizdeki kitaba, kitap Emrah Sefa Gürkan'a, o ise teşekkür kısmında sıraladığı destekçilerine (s. 11-12); ayrıca çoğu tarih kitabında tesadüf edilmesi güç kaynaklara borçludur. Borç-alacak ilişkileri değil elbette, konumuz: Gürkan'ın 2012 yılında Gabor Agoston'un danışmanlığında hazırlayıp, Georgetown Üniversitesi Tarih Bölümü Yeniçağ Avrupa Tarihi Kürsüsü'ne sunduğu “Espionage in the 16th century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean Go-Betweens and the Ottoman-Habsburg Rivalry” adlı doktora tezinin yanında çeşitli akademik dergilerde yayınlanmış makalelerden sağlam bir temel oluşturup (s.35), o temel üzerine yerli ve yabancı malzemeyi ustalıkla kullanarak çıktığı katlar neticesinde yapım ve yazımını tamamlayıp kamuoyunun istifadesine sunduğu eser üzerine bir kritik, daha doğrusu bir değerlendirme sohbeti. Bu son cümle sohbetin biraz uzayacağını, biraz da klasik üslubun dışında gelişeceğini habercisi gibi.

Giriş, beş bölüm ve bir “hülasadan” müteşekkil kitap önceliğin yedi iklim padişahında olduğunu unutmadan Osmanlı “karar alıcıları” ile alınan kararların uygulayıcılarını bir istihbarat sınavından geçiriyor. Oldukça zengin ve çeldiricisi bol sorulardan oluşan çoktan seçmeli bir sınav bu. Sınav hakkında bazı açıklayıcı bilgiler sunmak “artık” muhataplarının bir işine yaramaz, ama okuyucular açısından öyle değil. Mesela sınav, 16. yüzyılda verilmiştir. Haklısınız, bunu kitabın kapağından kestirmek mümkün. Ama sınavın Habsburg ve Venediklilerle süren rekabetin kalbinde; Akdeniz ve çevresinde, bazen rakiplerle birlikte bazense onlara karşı verildiğini biliyor muydunuz? Peki ya şartların üç aşağı beş yukarı eşit olduğunu? Bilen bilir elbette biz, o yüzyılda cılız kıpırdanışları göz ardı edecek olursak, kurumsallaşmış bir istihbarattan, daha önemlisi istihbarî bilgi akışında en temel öge olan “hız”ı tayin eden ulaşım ve iletişim kanallarında herhangi bir teknolojik gelişmeden bahsedebilmenin mümkün olmadığını bilmeyenler için hatırlatalım. Bir hatırlatma da kendimize: O yüzyıl için “teknoloji” kavramından bahsetmemiz bile başlı başına pek lüks, hatta abes oldu, evet

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ahmetarih@hotmail.com

anakronizm oldu. Konuyu geçiştirmekte fayda var. Sahi ya, Gürkan bahsettiğimiz sınavı tarafsız değerlendirebilmiş midir? Cevabımız tereddüt götürmez bir evet. Zira değerlendirme komisyonunda sadece sınava tabi tutulanların tuttuğu Osmanlıca kayıtlar yok. İspanyolca, İtalyanca, Fransızca, Venedikçe, Almanca, Portekizce ve Latince arşiv kayıtları da var. Biri iskalasa hakikati hemen yükseliyor diğerlerinin sesi.

Son satırlarımızda devam edeceğimizi hatırlatarak, kitapla ilgili genel gözlemlerimize bir virgül ya da reddade şimdilik; söz, af edersiniz kalem yazarda. Gürkan, eserine Osmanlıları, sınırlarının hemen yanı başındaki yahut çok ötesindeki gelişmelerden haberdar olmadan yaşama yargısına hapseden anlayışın, oryantalist tarihçiliğin Ortadoğu'ya yönelik genel bakış açısının mahsulünden başka bir şey olmadığı yönünde (s.17) haklı bir hükme vararak "giriş" yapıyor. O, Osmanlı istihbaratının akademik ilgiden hissesine düşeni alamayışının altında bu hükmün yarattığı önyargının yadsınamaz bir rolü olduğu kanaatinde. Gerçekten de bütün modernleşme gayretlerine karşın imparatorluğun çökmekten kurtarılamamış olması Osmanlıların askerî ve siyasî yeteneklerini hafife alan bir tarihçiliği hortlatmış, onun dünyada olup bitenlerden habersiz bir devlet olarak tarif edilmesine yol açmıştır. Öyle olunca da yakın zamana kadar hiçbir tarihçi meselenin üzerine ciddiyetle yürüme gereği hissetmemiş (s.28), süreç doğal olanla sonuçlanmış: "Osmanlı istihbaratı! Literatürün öksüz çocuğu!" Kitabın hizmet ettiği amaçlardan birisi galiba kendiliğinden beliriverdi: Osmanlı istihbaratını literatürdeki yerine oturtmak. Gürkan, bunu Osmanlı istihbaratının bilgi toplama metot ve kanalları ile randımanını mercak altına alarak yapmayı amaçlamıştır. Diğer amaçlar mı? Yazar tetikte, sorumuza soruyla değil, sorularla karşılık veriyor: "Dönemin o büyük askeri gücü ne tip istihbarat teknikleri kullanmıştır? Kurumsallaşmış bir Osmanlı istihbarat teşkilatından söz etmek mümkün müdür? Osmanlı casusları sahada nasıl operasyonlar gerçekleştirmişlerdir? Bu casuslar nasıl bir geçmişe sahiptir? İstanbul, düşman casuslarının faaliyetlerini engellemek için ne tip metotlar geliştirmiştir? (s.17-18).

Bir çırpıda cevaplanması mümkün olmayan sorular bunlar. İyi bir ön çalışma şart. Yazar elbette bunun bilincinde. Çünkü kendisini "giriş"te gerekli hazırlıkları tamamlamakla meşgulken buluyoruz. Bu hazırlıklar kapsamında Yeniçağ'da istihbaratın genel çehresine ilişkin bir tablo çiziyor. Osmanlı-Habsburg rekabetinin casusluk faaliyetlerini ne denli artırdığına vurgu yapıyor (s.19-20). Sadece Osmanlıları değil, Yeniçağ Avrupası'nın neredeyse tamamını kapsar şekilde mevcut çalışmaların tam sıralı bir listesini sunuyor. Bunu yaparken, Osmanlı istihbaratının literatürdeki dışlanmışlığına, yapılan çalışmaların neredeyse tamamının makale formatında olduğu ve alabildiğine spesifik bir konuya eğildikleri hakikatinden hareketle bir kez daha dikkat çekiyor (s.24-26). Kullanılan kaynakların kısa bir tanıtımını yapmayı, çalışma içerisinde tercih edilen bazı terimlerin özel kullanımına ilişkin açıklayıcı bilgiler sunmayı da ihmal etmiyor. Velhasıl Gürkan, okurlarına kolay ve kesintisiz bir okuma sağlamak için giriş kısmında tüm tedbirleri düşünmüş ve almış durumdadır. Dahası aynı amaç ve eylemlere, kitabın "İki İmparatorluk Bir Deniz: Bahr-i Sefid'de Osmanlı-Habsburg Mücadelesi" başlıklı ilk bölümünde de rastlıyoruz. Bu rastlantının sebebi; yazarın yine okurlarını, özellikle de konuya yabancı olanlarını düşünmüş olmasıdır. Zira onların kitabın ilerleyen kısımlarında karşılaşacakları birçok özel ismi yadırgamaları pek muhtemel olduğundan Osmanlı-Habsburg rekabetiyle o rekabet

çerçevesinde oluşan ittifaklar, diplomatik ve askeri gelişmeler özet şeklinde, ama doyurucu bir biçimde aktarılmıştır (s.39-63).

Bu fakir gibi, muhtemelen diğer okurların da Yeniçağ sahnesinde rol alan veya rol çalan Osmanlı casuslarıyla tanışma sabırsızlığını kamçılayacak türden biraz uzun, ama fazla faydalı bir giriş ve onu takip eden ilk bölümün ardından nihayet “Osmanlı Casusları ve İstihbarat Operasyonları” isimli ikinci bölümle birlikte (s.67-120) beklenen an gelip çatıyor. 16. asır Osmanlı casuslarının büyüdü dünyaları üzerindeki sır perdesi aralanıyor. Gürkan, bu kısmı kitabın en ilginç bölümü (s.36) olarak değerlendirmekte haksız değil. Casuslar burada, daha doğrusu Akdeniz sınırının öte yakasındaki düşman topraklarında gerçekleştirdikleri tehlikeli operasyonlarla seyircinin, pardon okuyucunun karşısındalar, bu her ne kadar mesleklerinin özüne aykırı olsa da! Gerçi onların kabahati yok, tüm sorumluluk yazarda. O, kuşandığı gayret ve maharetiyle hiç olmaması gereken bir yerde; bizzat operasyonların içerisinde yer alıyor. Öyle olunca zihnin bir köşesinde şu soru beliriveriyor: “Yazar, bu güç ve cesareti nerden alıyor?” Cevap için birkaç sayfa geri sarmak, olmadı kitabın kaynakça kısmına bakmak yeterli. Çünkü orada Osmanlı ve Avrupa arşivlerinin yazara belki altın tepside değil, ama çok fazla zorluk çıkarmadan (s.276) sunmuş oldukları yüzlerce vesika mevcut. İşte gücün ve bilgeliğin kaynağı! Tam bu noktada yazarın hakkını yine yazara teslim etmek lazım, hiç üşengeçlik göstermiyor: Tarihçiliğin kolaylığına..? Haklısınız, böyle bir tanımlama henüz icat edilmedi, hemen düzeltiyoruz: Kolay tarihçiliğe tenezzül etmiyor hiç. Meraklıları için casusların özgeçmişlerini çıkarıyor, o yetmiyor sahip oldukları nitelikleri deşifre ediyor, (tekrara düşmeyi sevmiyoruz ama...) o da yetmiyor haber alma ve ajitasyon gibi operasyonlarda kullandıkları yöntemleri başarı oranlarıyla birlikte değerlendiriyor. Bize, sadece; Roma, Napoli, Messina veya Viyana gibi yakın şehirlerde değil, Fransa, İspanya ve Alçak Ülkeler zemininde (s.74) Osmanlı casuslarının ya da Osmanlı’ya casus olarak hizmet verenlerin çeşitli kimlik ve yollarla bir diyardan ötekisine yaptıkları iş seyahatlerini heyecanla okumak kalıyor. Marxeben Lener, Baron de la Fage, Jeronimo Amiqui ve arkadaşları derken Yeniçeri Ahmed... Hikâyelere konu olan yahut hikâyeleri birinci bölüme konu olan Osmanlı casuslarından sadece birkaçı. Hikâye demişken yazarın okurlarına kısa bir hatırlatması var: “Maksadımız, enteresan istihbarat hikâyeleri anlatmak değil, o hikâyelerden hareketle genel değerlendirmelere ulaşmaktır” (s.269). Kitap içerisinde sıklıkla karşılaşılan oldukça yerinde değerlendirmelerse yazarın amacına eriştiğinin delilidir.

Gürkan, kitabının “Osmanlı İstihbaratının Kaynakları” başlıklı üçüncü bölümünde Osmanlı istihbaratını deşifre etmeye devam ediyor. Osmanlılar açısından olmasa da, tarih ve tarihçilik adına önemli gelişmeler bunlar. Belki de Gürkan yüzünden, Osmanlı istihbarat ağının besleyen sivil, askerî ve diplomatik bilgi kanalları kimliklerini “artık” öyle kolayca gizleyemeyecekler. Çünkü sayfalar çevrildikçe yakayı ele veriyorlar birbiri ardına. Aralarında Müslüman ve Müslüman olmayan tacirler var, esirler var, “beşinci kol” dediğimiz kendi yönetimlerine muhalif olan etnik ve dini gruplar var, Yahudileri söylemiyoruz bile (!) Bunlar Osmanlı istihbarat ağının sivil kanadı. Diplomatik kanat ise tam bir yamalı bohça: İstanbul’daki meslektaşları gibi görevlendirildikleri şehirlerde henüz “oturacak bir yerleri bulunmayan” Osmanlı elçileri bohçanın en sağlam işlenmiş yaması. Erdel, Boğdan, Kırım ve Raguza gibi imparatorluğun vassalları, İstanbul’daki yabancı elçiler, elçiliklerdeki dragoman

ve kançılara ise bütünün diğer parçaları (s.123-147). Gürkan, onları sıralamakla yetinmiyor elbette. Her zaman yaptığı gibi sağladıkları fayda ve oluşturdukları sakıncalarla birlikte, bilgi kanallarından ne şekilde istifade edildiğini analiz ediyor. Bu doğrultuda Osmanlı karar alıcılarının tek bir bilgi kanalından beslenmedikleri; o sayede edinilen bilgileri karşılaştırma, dolayısıyla yanlış olanlarını ayıklama imkânına sahip oldukları gibi önemli yargılara varıyor.

Üçüncü bölümün son faslında (s.147-154), ayrıca dördüncü bölüm içerisinde (s.209), askerî temeller üzerine kurulan ve o temel üzerinde yükselen Osmanlıların en becerikli oldukları askeri sahadaki istihbarat faaliyetlerini ne şekilde ve hangi kanallarla yürüttüklerini ayrıntılı olarak irdeliyor. Sahne bu kez hınca hınç dolu! Casuslar her daim olduğu gibi sahnenin en önünde. Hristiyan voynuk ve martoloslar, “dil” denilen esirler, akıncılar, korsanlar, tacirler, (diplomatik sahada olduğu gibi) elçiler ve Ragusa da sahnede. Perde; bilgi kanallarının Osmanlı istihbaratı içerisindeki etkinliğiyle açılıyor, o etkinliğe ilişkin analiz ve değerlendirmelerle kapanıyor. Gürkan’ın ayrıca limon suyu veya başka bir karışımla yazılmış mektuplara, onların şifreli olanlarına, şifre anahtarına ve mektup üzerinde şifre kırma (deşifre etme) çalışmalarına ilişkin paylaştığı örnek resimlerle sahneyi görsel açıdan zenginleştirmiş olması da (s.128-129) takdire şayan. Belki, bir Akdeniz haritası ve Osmanlılarla rakipleri arasındaki mücadelenin yaşandığı sınırları gösterir diğer birkaç harita ile görsel zenginlik artırılabilirdi.

Kitabın, “On Altıncı Yüzyılda Osmanlı İstihbaratının Kurumsal Yapısı” başlıklı dördüncü bölümü, Osmanlı istihbaratı ile ilgili sistematik analizlerin yetersizliğini ortadan kaldırabilmek amacına hizmet etmektedir. Gürkan’ın bu noktada bir ana savı var: 16. yüzyılda Osmanlı istihbaratı Avrupalı muadillerinden iki alanda farklılık göstermektedir. Kurumsallığın olmayışı onların ilkidir. İkinci farklılık ise birincinin neticesidir: Kurumsal bir yapı olmadığından başkent, taşradaki istihbarat faaliyetlerini doğrudan denetleyip idare edememiştir (s.157). Osmanlı istihbaratının, imparatorluğun patrimonyal yapısına uygun olarak daha çok bireysel ağlar üzerinden işlerlik kazanmış olması gibi taşra yöneticilerine kendi haber alma şebekelerini kurma konusunda görece bir serbestlik tanınmış olmasını; rakip istihbarat ağlarıyla birlikte düşününce bahsedilen farklılığın, sadece imparatorluk cephesinden değerlendirince Osmanlı istihbaratının sahip olduğu özelliğin bir tezahürü olarak kabul etmek gerekiyor. Zaten İstanbul istihbaratsız bırakılmadıkça taşradaki yönetici yahut komutanların bilgiyi nasıl sağladıkları kimin umurunda? Bu akıllıca çözümleme ve tümevarımlar Gürkan’a ait. (s.178 vd.) Konuya ilişkin söyleyecekleri bunlardan ibaret değil tabi. Zira bu kez kendisine, sultanın hükmettiği topraklarla ona rakip olanların ülkeleri arasında gelgitler yaşarken rastlıyoruz. Hummalı bir çalışma temposu içerisinde süregiden bu sınır ihlalleri turistik seyahatler değil, Osmanlı ile rakipleri arasındaki istihbarat sistemlerinin sağlıklı bir mukayesesini yapabilmek amacına hizmet ediyor.

Öte yandan Gürkan, genele teşmil edilebilir analizlere ulaşabilmek için imparatorluğun patrimonyal yapısıyla istihbarat arasındaki ilişki üzerine kafa yormaya devam ediyor. Bunun için, bir bakıyorsunuz imparatorluğun zirvesine tırmanmış. Önce, Topkapı Sarayı’nın, sonra da dekorasyon ve organizasyonu henüz tamamlanma aşamasında olan Sadrazamlık makamının istihbarat penceresinden taşradaki en uç noktaları seyrediyor. Sonra, istihbarat işlerinin oralarda nasıl organize edildiğini daha

yakından incelemek ve idrak edebilmek için zirveden aşağılara doğru süzülüyor, yetmiyor imparatorluğun sınırlarına bir yolculuk yapıyor. Yerel yöneticilerle istihbarat ekseninde ve belgelere dayalı sohbetler ediyor. Nihayet yolculuk tamamladığında “kurumsal bir yapı tarafından yönetilmeyen Osmanlı istihbaratı için insan merkezli bir sistemin ortaya çıktığı” hükmüne bir kez daha varıyor. Üstelik bu kez arkasında beş destekçisi var: zamanı iyi kullanmak, güncelliği muhafaza etmek, pahalılık, ikamet elçiliklerinin yokluğu ve filtreleme (s. 179-181). Bu destekçilerle birlikte düşünüldüğünde hükmün temyize götürülmeyecek kadar kesin ve yerinde olduğu aşikâr.

Gürkan, o kadar mühim meselelere değiniyor, bir o kadar önemli tespitlerde bulunuyor ki tıpkı onun gibi bu fakir de, sohbetin çok uzadığını, bununsa bir kitap değerlendirmesinin sınırları için aleni bir tehdit olduğunu bilmesine rağmen “frene basmasını” (s. 181) bir türlü beceremiyor. Ama bizim yapamadığımızı yaparak, yani “dil” (esir) tutup veya bilgi toplayıp istihbarat çalışmalarına katkı sağlamanın karşılığında imparatorluk kasasından neler çıktığına ilişkin tespitlere değinmezsek kitap sohbetimizi yarım kalmış sayarız. Buna meydan vermemek için hemen kısaca Osmanlı istihbarat çalışmalarında “yararlılık” gösterenlere bazen Saray bütçesinden nakdi ödeme yapıldığını, bazen tımar ve zeamet tevcih edildiğini, bazense tımarlara zam yapmak anlamına gelen terakkide bulunulduğunu, hatta çok önemli haberler getirenlerin mühim görevlere atandığını belirtelim. Vergilerden sağlanan muafiyeti de unutmadan ilave edelim (s. 191-198).

Gürkan dördüncü bölümün sonuna yaklaşırken yeni bir yolculuğa daha çıkıyor. Ama bu kez casusları takip değil maksadı. Aksine onların takip ettiği yolların yapısını, yani Osmanlı “Menzil Sistemi”ni inceliyor. Sistemin artı ve eksileriyle istihbarat bilginin devimindeki rolünü tartışmaya açıyor (s. 199-204). Tartışmalar bir yana, biz nihayet bölümün sonuna, en çarpıcı bulduğumuz kısma geliyoruz. Gürkan burada “Osmanlı İstihbaratının Performansı”nı ölçmeye girişiyor. Bir istihbarat-ölçere sahip olamadığından yine kendi yöntemini uyguluyor. Mukayese yapıyor. Hakikaten, Osmanlılar Avrupa’daki siyasî ve askerî gelişmeleri takip etmede rakiplerine nazaran ne kadar başarılıydı? Gürkan’ın maharetle oluşturulmuş bir tablo destekli cevabı var elbette. Tablonun sütunlarında Avrupa’da yaşanan bazı önemli olayların yeri ve meydana geliş tarihi ile İstanbul’a ne zaman, hangi kanaldan ve ne kadarlık bir süre zarfında vardığına ilişkin veriler ve o verilerden hareketle varılan önemli sonuçlar var. Mesela imparatorluğun karar alma kısmında oturanların Avrupa’da yaşanan birçok olayı bazen İstanbul’daki yabancı elçilerden bile hızlı öğrenmiş olmaları gibi (s. 204-213). Dolayısıyla sınavın Osmanlılar açısından başarıyla verilmiş olduğu aşikâr. Ama yazarımızın peşini bırakmayan sorulardan kurtulabilmek ne mümkün? İşte bir yenisi daha: Kurumdan yoksun bir istihbarat ağı nasıl oluyor da o kadar randımanlı çalışabiliyor? Cevabı ise oldukça basit, bir o kadar da mantıklı. Modern devletin emekleme çağında, rasyonel bürokrasilerin henüz oluşmadığı bir dönemde kurumsal yapılar vazgeçilmez değil elbette. Çok açıklayıcı olmadıysa o dönem Avrupa’da istihbarata bir kurum oluşturma çabalarının neredeyse tamamının hayal kırıklığıyla sonuçlandığını, o tarz kurumların gerçek yükselişine tanıklık edebilmemiz için 19. yüzyılın modern devletlerini beklememiz gerektiğini ilave ederek (s. 214) dördüncü bölüm değerlendirmesine bir temme.

İstihbaratta bilgiyi toplamak kadar dışarıya sızdırmamak da olmazsa olmazlardan. Osmanlı yöneticileri bunun farkında mı? Cevap olumluysa o farkındalıkla alınan tedbirler nelerdir? Bu kez sorması bizden cevaplama her zaman olduğu gibi yazarımızdan. Kendisini yine hazırlıklı yakalıyoruz. Biz meraklıları için “Osmanlı Karşı İstihbaratı (Kontrespiyonaj)” başlığıyla beşinci ve son bölümü hazırlamış. İlk sorumuza olumlu cevap veriyor ve hiç vakit kaybetmeden Osmanlıların karşı istihbaratı engelleme amaçlı tedbirlerini sıralamaya başlıyor: Yüzlerce kilometre uzunluğundaki imparatorluk sınırlarını dönemin kısıtlı askeri, lojistik ve iletişim imkânlarıyla kontrol etmek ve bazen tüm zorluklara rağmen sınırları komple kapatmak. İnsanların seyahatlerini resmi belgelerle düzenlemek. Savaş zamanlarında sadakatinden şüphe duyulanları, yani “beşinci kol” olmaya adayları daha denetlenebilir bölgelere yahut sultanın toprakları haricine sevk veya sürgün etmek. Zaman zaman yabancı bandıralı gemilerde arama yapmak. Yabancı elçileri yakın markaja almak. Diplomatik yazışmaları alıkoymak (s.217-259). Alınan tedbirler aşağı yukarı böyle, ama nafiye. İstihbaratçılık dünyanın en eski mesleklerinden biri. Ona bu unvanı sağlayan, alınan tedbirleri geçersiz kılan istihbarat elemanları. Zaten öyle olmasaydı, yani dünyanın neresinde olursa olsun karşı istihbaratı engelleme amaçlı tedbirler kesin netice verseydi, tarihin istihbarat hafızası bomboş kalırdı. Yazarımız da belki bir istihbarat kitabına yine hayat verirdi, ama bu kadar zengin ve canlı olanına asla! Özetle, Devlet-i Aliyye'nin tedbiri varsa rakip istihbarat elemanının da karşı tedbiri var: Şifreli mektup, takma isim kullanmak, görünmez mürekkeple yazmak (*steganografi*) ve daha nice (s. 249). Gürkan bütün bunları çarpıcı örnekler üzerinden değerlendiriyor.

Beşinci bölümün son kısmı, işlerini ellerine yüzlerine bulaştırıp yakayı ele veren casuslara ayrılmış. Burada onları bekleyen sorgu süreci ve ceza anlatılmakta. Süreç değişkenlik gösterebiliyor, lakin ceza öyle değil. Casusluk suçu sabit görülümüşe esneme payı çok az. Karar genellikle idam. Hem de bir gösteri havasında, uluorta. Bunun gerekçesi yoldaşlarına yahut o yolda yürümek niyetinde olanlara net bir mesaj vermek. Suçun niteliğine, işlendiği döneme, yarattığı tehdit veya hasarın boyutuna, ayrıca casusun kimliğine, servet ve kabiliyetine göre istisnaî durumlar da yaşanmamış değil (s. 259-265).

Yazar kitabın “hülasa” olarak isimlendirdiği son bölümüyle okurlarının huzurundan çekilmek üzere. Bunu yapmadan evvel kitabın ulaşmak istediği amaçları okurlarına bir kez daha hatırlatır. Daha önemlisi “bir kalem darbesiyle meseleyi hallettim” edasına hiç kapılmaz, Osmanlı istihbaratının literatürdeki öksüzlüğüne son verme yolunda en önemli adımlarından birini atmış olmasına rağmen. “Şüphesiz bu kitap ele aldıklarından daha fazlasını ihmal etmiştir” derken de ilim adamlığının özüne sadık kalır, tevazu gösterir. Kendisi gibi Osmanlı istihbarat ağında gezinmek, casusların peşine takılıp gitmek isteyenler için seyahat rehberi hediye bir yol haritası çizer. Varılacak menziller haritada tek tek işaretlenmiş, açıklayıcı bilgilerse rehber işlenmiştir. Bir önceki nesle kıyasla daha rahat araştırma yapabileme olanağına sahip olan genç akademisyenlerden beklentisi kitapta ortaya atılan savların tamamlanması, düzeltilip doğrulanmasıdır. İlaveten, değişik zaman dilimi ve coğrafyaları analiz edecek eserler kaleme alınmasıdır. Gürkan, işaret ettiği yöndeki adımların ilerleyen süreç içerisinde atılacağı noktasında inanç doludur. O inançla çekilir sahnedeki geride Osmanlı istihbaratının nasıl çalışılabileceğini gösteren, metot açısından örnek olacak bir eser bırakarak.

Metodik değerinin ve yukarıda sohbet arasına sıkıştırdıklarımızın yanında eser, kıymetli olarak değerlendirilmeyi mümkün kılan daha nice niteliklere sahiptir. En evvel, Osmanlı ve Avrupa arşivlerinde bulunan istihbaratla ilgili yüzlerce belgeyi aynı amaç etrafında, analitik bir senteze ulaşmak yolunda maharetle bir araya getirmesini bilmiş, onları tercüme edip birbiri ardına sıralamak gibi bir kolaycılığa yüz vermemiştir. Bu sayede sadece bilgi toplama kanal ve faaliyetleri ile rakiplerin o yöndeki çalışmalarını engellemek için geliştirilen metotları analiz etmekle kalmamış, Osmanlı istihbaratının başarı ve etki alanını da incelemiştir. Daha sağlıklı bir başarı ölçümü için de hep mukayese yoluna gitmiş, o münasebetle 16. yüzyılda Akdeniz'deki casusluk faaliyetlerini de mercek altına almıştır. Ulaşmak istediği hedefe mantıkla örölmüş sorular ve o sorulara aynı örgüye sahip olarak üretilen cevaplar üzerinden yürümüş, meselelerin daha iyi kavranmasını mümkün kılmıştır. Böylece şimdiye kadar arşiv vesikalarının desteğinden mahrum kalan birçok meseleyi sistematik bir bilgi aktarımı içerisinde makul bir çerçeveye oturtmasını bilmiştir. Aktarım sırasındaki akademik disiplinin, tarih metodolojisinin ve imla kurallarının gözden kaybolması gibi bir durum asla söz konusu olmamıştır. Aksine dil bilgisi ve imla hususunda yazarın sahip olduğu hâkimiyetin gölgesinde, ayrıca en başta işaret ettiğimiz hazırlıkların sayesinde okurları istihbaratın esrarengiz dünyasında heyecanlı ve kesintisiz bir serüven beklemektedir. "On senelik çalışma" (s. 35) ve emeğin mahsulü olan bir eserden de başka ne beklenir ki?

